

ACC. N:R

M. 1949: 1-123.

Landskap: *nu Östergötland* Upptecknat av: *Gustaf Olsson*

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: *1923* Född år i

Dubblett

LUNDS UNIV.

FOLKMINNES-

ARKIV

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
 Härad: Finspångalän Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: 1923 Född år i

REGISTER.

343

A

annandag jul, se stjärngång
 allmogens matr. kutur, 95,99,112,119,134

B

barndop, se dop
 begravningsbruk, 243
 berättelser av allmän art 38,43,45,46,82,79
 berggubbar, naturväsen, 195,217,261
 brännvinsbränning, 104
 bosen 97
 byhistorier 92, 143
 bymöte 112, 125
 bönenman 75

D

digerdöden, 190,198,217,221,223,226,244,252
 djurskrock 62,66,55,59,78
 dop 53,76
 dövas svar 41,42

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 1949

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
 Härad: Finspångslän Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: 1923 Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

	E	
Ekorre, skrock om		62
	F	
farsoter, se digerdöden		
fattighjonen		89
	G	
galge		243
gastar		24,25,134,188
gruvsägner		154,155,157,178,183,271
gullhönan		59
gåtor		279
göken		55
	H	
husdjur, se djur		
hyttsägen		138
	J	
jaktskrock, se skytteskrock		
jordbyte,		203,232,235
jätter		27,28,266,269
jättekast, se jättar		

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 1949

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
 Härad: Finspångalän Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: 1923 Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

K

knekthistorier 109,210,212,223
 kristning, se dop
 kvinnan herre i huset 39
 kyrksägner 127,221,241
 kyrksilver 179,183
 kyrkklocksägen 249
 kärleksdryck 72

L

latmasken sträck 77
 lekar 311
 locktoner 69
 löss 78
 lövjärsker 23

M

majeld 167
 midsommarstång 101,131,167
 mil-skrock 61
 mylingssägner 26,184,186

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 1949

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
 Härad: Finspångalän Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: 1923 Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

M (forts.)

mygg 56,70
 målgasten 151
 månen 64

N

näcken 21, binda 64
 naturväsen, obestämda 152,164,187

O

Odens jakt 193
 offerbål 181
 ordspråk 273,291
 ordstäv 275,287,303
 ortsägner 48,213,220,233,234,241,247,248,252
 ortnamnssägner 162,176,200,203,224,225,231,254

P

palmsöndagen 61
 personsägner 218,235,236,264
 pesten, se digerdöden
 pingst 73

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland..... Upptecknat av: Gustaf Olsson.....
 Härad: Finsnågalän..... Adress:.....
 Socken:..... Berättat av:.....
 Uppteckningsår: 1923..... Född år..... i.....

prästen och klockaren	32
påskkäring	68
R	
rackaren, se bosen	
regn	63
ramsor	304
ruttnade ej i graven	201
rå, sägner om	22,147,250, 261
rävsägen	36
rövare	160
rågen	70
S	
skatter,(se även kyrksilver)	197
skämtfrågor	281
skytteskrock	168-176,181,188,255-260
skälvspillingar	139,159,241
skräddare, sägen om	47
sniglar	76
smörblomman	67

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
 Härad: Finspångalän Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: 1923 Född år i

S. (forts.)

spöken, sägner om 23,24,25,29,30,31,87,88,130,136,148,150,
 152,154,158,164,185,193

stark person 43

stjärnskott 75

stjärngång annandag jul 105

Staffansvisan 107

svalorna 56

sådd och skörd 54

T

tandvärk, medel mot 71

talesätt 277,283,293

tomtesägner 22,129

topografi 202,214,253,267

trolldom 57,85,187

troll 135

trollkåringar 68,127

troll, förjag 141

trollskott 83,84,85,89

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 1949

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
Härad: Finspångalän Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: 1923 Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

T (forts)

tydor 58,60,63,64,78

V

vargen, siste 165,166

väderleksmärken 65

vårtor, medel mot 63,71

Å

åskan 59

Skriv endast på denna sida!

Insamlingen

Under sommaren 1923 fortsatte jag insamlingen av folkminnen inom Finspångs Läns härad av Östergötlands län, även då med resebidrag från Hylltén-Cavallius Stiftelse.

I år ägnades större uppmärksamhet åt sydligaste delen av Hällestad, i vars skogar jag anträffade bland andra Anders i Hammars lyckan, som sysselsatte mig under flera dagar. Där i södra Hällestad kunde jag även göra värdefulla anteckningar av bygde- 6
topografisk art, i det jag upptäckte lämningar av hyttor och kvarnar på flera ställen samt noterade upplysningar om byar och gårdar. Företog även resor i norra delen av socknen dock ej med så rikt resultat. Bättre blev skörden hos den åldrige Nils Bengtsson, Tarstorp, i Risinge socken.

Jag gjorde även en längre resa i Vånga socken. Dess bygder äro mycket sägnrika, varför jag hoppas kunna göra ännu mera där nästa sommar. I denna socken lyckades jag även upptäcka 7
flera fasta fornlämningar och andra minnesmärken, varjämte jag även erhöill mycket material av bygdebeskrivande art.

Utom dessa färder har jag ytterligare utfrågat mina föräldrar, som lämnat det mesta av ordspråk, stäv och ramsor m.m., som förekommer i årets samling. Vidare ha flera av de personer, som fyllde min samling i fjol sommar, även i år lämnat bidrag.

Berättarna.

De som under mina färder i sommar meddelat mig de folkminnen, som härmed överlämnas till arkivet äro som följer. (Siffrorna inom parentes utvisa vilka sidor var och en har).

Mina föräldrar lantbr. C.O. Olsson och Amanda Olsson (22, 27-28, 37-40, 43-45, 59-61, 66, 68, 75-78, 81-82)
Torparen Karl Persson (23, 71-77, 89)
Fabrikör E.W. Eriksson (30, 83, 88)
Lantbr. Adolf Johansson (31-36, 190)

Angående dessa, så äro de omtalade i samlingen för 1922 under: 9
"Berättarna"

F. torparen F.K. Pettersson, Diket, Simontorp, född 1844, från Godegård. (127-131)
Lantbr. Aug. Olsson (se sid. 193) (193-201)
Lantbr. Natanael (s 219) (219-221) och Bengt Olsson (s. 233) (233-235)
Gårdägare A.P. Svensson (s 236) (236-244)

Dessutom ha ett tiotal andra personer lämnat smärre bidrag.

Hällestads Hembyggsförening.

Under sommaren har emellertid mitt intresse och min tid 10

ACC. NR M. 1949

10 ARKIV

även upptagits av en annan sak, som dock är i full överensstämmelse med docent v. Sydows informationer.

Sedan länge har det varit ett önskemål för mig att i hembygden få till stånd en förening, som hade till uppgift att värna om de andliga och materiella minnesmärken, som finnas bland allmog. Genast efter min ankomst till Hällestad upptog jag frågan på allvar. Efter att grundligt och upprepade gånger diskuterat denna sak med mina vänner köpman Gunnar Danielsson och herr Folke Jansson, kommo vi överens om att utfärda ett upprop i tidningarna och genom anslag, vari vi uppmanade intresserade att sammankomma och dryfta frågan. Mötet hölls så i kommunalrummet lörd. d. Jag talade om Hällestads gamla minnen samt utvecklade mina planer angående den blivande föreningen. Det blev en livlig debatt. Vi beslöto att utfärda ännu ett upprop undertecknat av aderton personer, vari allmänheten inbjöds till ett nytt möte. Detta hölls söndagen den 22 juli, då jag ånyo framlade mina förslag. Efter en kort diskussion kunde proposition framställas, och de närvarande beslöto enhälligt att bilda en sammanslutning, som skulle kallas Hällestads Hembyggsförening. Ett förslag till stadgar antogs med få ändringar, och en styrelse om tio personer utsågs. Följande lördag konstituerade sig styrelsen. (se tidningsurklipp sid. 332). Givetvis var jag glad över det förtroende, som visades mig och föreslog annan person, men åtog mig posten under förhoppning att

12

i någon mån kunna motsvara anspråken. Innerst önskar jag givetvis leda föreningen efter de ritlinjer, jag själv dragit, och så att den ej står stilla utan verkligen gör något. Största delen av arbetet åtager jag mig också själv under de månader på sommaren, då det kan uträttas mest, och jag har tillfälle att vistas i hembygden. Sekreteraren är den Folke Jansson, som redan visat sitt intresse för folkminnena genom att sända in en samling till folkminnesarkivet.

Hembygdsföreningens uppgift är att insamla fornsaker och andra kulturminnen m.m. samt genom föredrag och utflykter stärka kännedomen om och kärleken till vår hembygd. Redan vid sin början omfattades föreningens strävan med välvilja. En mångfald föremål av skilda slag ha inlämnats, verom se ortspressens uttalanden i nedanstående tidningsurklipp. Att få folkminnesinsamling i gång är nog svårare, men ansetser äro gjorda. Jag har själv samlat föremål och folkminnen samtidigt under mina färder. För att få föreningens syften kända anordnade vi ett möte i Ljusfallshammar i norra delen av socknen. Kanske det blir någon folkminnesuppteckning på det hållet. Vid Hällestads kyrka höllo vi en liten hembygdsfest med livlig anslutning. Tills då hade vi ordnat en liten utställning av skänkta föremål. Angående allt detta hänvisas till tidningsreferentens uttalanden.

Mot slutet av min vistelse i Hällestad blev jag anmodad att komma till grannsocknen Tjällmo och där tala för en hembygds-

ACC. NR M. 1949

förening även för den socknen. Jag för dit lördagen den och konstaterade stort intresse för saken. Organisation av en förening kunde emellertid ej då medhinnas. (min reptionsövning började den 10 sept och jag måste till Närke först.) ty det fordrar mer tid och möda än man skulle kunna antaga. Uppmanade alltså de intresserade, att själva ta hand om saken. Får se vilket de göra. I varje fall skall jag ägna min uppmärksamhet däråt nästa sommar.

Min livliga förhoppning är, att alla dessa ansatser, som gjorts, måtte leda till de bästa resultat, särskilt då vad folkminnesinsamling beträffar. Givetvis går det ej att bilda sockenföreningar enbart för folkminnesinsamling. Att skapa en hembygsgård i varje socken torde också vara eftersträfvansvärt. Folks intresse sporrar också så bra av, att var och en som skänker några saker, "får komme i tidninga," och därav bli de ej ovilligare till att meddela de folkminnen, som äro knutna till föremålen.

Framgång för en dylik förening torde även kraftigt bidra till hembygdskärlekens stärkande och denna i sin tur förmerar och fördjupar kärleken till det för oss alla gemensamma fäderneslandet.

Då jag tror att strävanden för en hembyggsförening står i samklang med Hyltén-Cavallii ide, hoppas jag att Styrelsen tar hänsyn därtill vid bedömande av min samling för året.

Lund i oktober 1923.

Gustaf Olsson

ACC. NR M. 1949

Sägner, seder och folktro.

1.

Från Hällestad: Sid 21-88.⁺Näcken i Rämningeån.

70-åriga Josefina Olsson från Borggårds ägor berättade, att hennes farmor tjänade piga i Rämninge, när hon var ung. Hon såg ofta näcken i ån, och han var klädd i knäbyxor, röd jacka och röd mössa.

Upptecknat av kassör Johan Johansson,

Hällestad.

(se saml. f. 1922 s 20)

Rå - skriket vid Rämninge.

Förr i tiden trodde man sig ofta höra råna skrika i ett bergmoras vid Rämningeån, där i senare tid varit färgeri.

(C.O. Olsson)

⁺ med ett par undantag. Då socken ej angives för orterna, avses alltså Hällestad å dessa sidor.

ACC. NR M. 1949

Tomten

En gammal kvinna vid Eriksberg, Hässmedstorp, Risinge socken, nära Rämninge såg en gång en tomt, en liten en med röd toppluva i backen på det s.k. Stålgärdet nära ån (Rämningeån). Skulle ha hänt för omkr. 20 år sedan.

(Meddelat av flera)

Lövjärsker.

Dessa äro en sorts småtroll, som finnas i buskarna och göra inget ont, om de inte ofredas. De voro med ibland dem som satte sig upp emot Gud och blevo nedstörtade tillsammans med sin ledare Djävulen, men "lövjärskera" hade inte syndat så svårt som denne.

Karl Persson

(Se saml. 1922 sid. 12)

Spöken.

I närheten av Gärttorp fanns förr i tiden ett spöke, som skrek hemskt och skrämde folk.

"Svarte backen" kallades en backe på vägen från Klinttorp till Berg på grund av, att skogen där var mycket tät. Där höllo spöken till, som oroade de vägfarande. Numera är skogen till största delen uthuggen.

Åsegasten som höll till i den spökuppfyllda skogen

ACC. NR M. 1949...

Hultet, vari Ås skola nu ligger, tog en gång av hjulet av vagnen för en från byn Berg. Den körande satte dit hjulet igen, fast han inte fick det att sitta kvar förrän han gått fram till hästens huvud "å vräle te, så mycket han va i stänn te" Skedde för en 50 år sen.

Den där Åsegasten, som likaledes kallades för Hultespöket, visade sig under skilda former. En gång såg dom gasten i skepnad av ett nystan som rullade på vägen.

Ja, skogen Hultet var fordom rent fullt av spöken, enligt vad de gamla påstått. Då skulle så bland annat ha funnit, huvudlösa gubbar och mera sådant. I den skogen finnes ett par stora gropar, som kallas "Jättegröppera".

(Meddelat av snickaren August Pettersson i Klintorp.)

Mylingar.

Nära byn Horketorp finnes den s.k. Mullfusse-backe, och där huserade en myling, som hette Mullfuss. (se saml. för 1922 sid 41). Vid "Herrfalle-grinna" på vägen, som går nedåt gården Herrfallet, bodde även en myling, och så var det en till nännstans i närheten. Dessa tre mylingar gingo ibland ihop vid Mullfussebacke, då de dansade och sjöngo. Den ene sjöng, att han var i en strumpa den andre i en bytta, och den tredje var någon an-

nan stans men var, det minnes jag inte. En gång kom min bror ut för ett spöke i Herrfallebacken. Han kom och åkte en kväll, då hästen tvärstannade och strök baklänges. När min bror gick fram till huvudet på hästen, låg det som en hösäck på vägen, men sen gick det att komma fram. "Så ha di berättat för mej."

(Lantbrukare A. Bengtsson i Horketorp, 62 år gammal)

Jättar.

En jätte var upptät Närke (enl. en variant Tjällmo socken) och grävde sjöar, men när han gick hemåt, drog han spaden efter sig. Därav blev Finspångsälven, som även kallas Hällestaån, emedan den flyter genom H. socken från väster till öster.

(Medd. av far)

En jättekvinna var ute och sökte efter något ätbart och tog upp i sitt förkläde en bonde, som gick och plöjde, och både plogen och hästarna fingo följa med. När hon kom hem, visade hon gubben de små kryp hon funnit. "Sätt tebaks di där, där du tog tog dom, för di ska besitta jôla efter oss," sa jättegubben, och det skedde så.

(meddel. av far C.O.Olsson)

Spöken.

Vid Sanstorps tegelbruk beläget mitt för "Torkullekärka"

26 ARKIV

27 —

28

29

(en bergsgrotta se 1922 s. 23) spökade det hemskt. Tegelslagare S. berättar, att medan han låg där om nätterna och vaktade på tegelbränningen, var det aldrig riktigt tyst, En gång blev S. rent kringränd i sängen, där han låg, och en annan gång blev en bock, som stod vid en mur av en osynlig hand kastad ett långt stycke.

Tegelbruket lades ned 1920.

(Flera meddelare)

På den största gården i byn Hedsmedstorp i Risinge s.n. 30 finnes två bondstugor. Den ena är ej bebodd. Där spökar det och är inte tyst. En gång låg bonden där tillfälligtvis. På natten var det något, som knäckade på fönstret. När han gick ut i stallen, var en häst lös. Spöket hade sagt till om det.

(E.W. Eriksson)

En man råkade komma in på en kyrkogård sent en kväll. Han såg ned i en öppen grav och märkte något vitt. Det trodde han var spöke och tog till benen. Ena klackjärnet var löst och och slog mot klacken under skon. Mannen tyckte, att det lät: "Ta 31 fatt, ta fatt" och antog att det var det vita, som var efter honom. Den gången var han rädd.

Prästens piga var ej rädd av sig och man sökte skräm-
ma henne riktigt en gång. Pigan blev sänd upp i kyrkan en mörk
afton för att hämta något. En karl, som svept om sig ett lakan

stod mitt i kyrkan. "Ja ä ett spöke. Kyss min hand!" sade han, när 31 ARKIV
pigan kom. Men denna lät sig intet bekomma utan gav till svar: "Å
ja ä prästens pige, å mej kan du kysse i asslet." 32

Prästen och klockarn.

Prästen och klockaren voro på vandring och kommo en kväll
till ett bondfolk och bådo sig kvar till natten. Prästen var all-
deles utsvulten och snodde omkring i stugan efter mat, redan innan
den var framsatt på bordet. Mörkt som det var, råkade han få ned
händerna först i en burk med tjära och sen i en burk med fjäder. 33
(fjär) Vid måltiden kunde sålunda inte prästen visa sina händer,
varför han blev utan mat. Men klockarn han åt desto mer. På natten
lågo de två i samma säng, men prästen kunde förstås inte sova, då
han var så hungrig, "så dä göl i tarma." Men klockarn var rådig.
"Gå du ut i köket" sa han "å ät ärter, nu gör dä ju inget, hur du
sir ut. Men du kan ju ta mä e slev ärter åt mej mä." Ja prästen
gav sig i väg. Men för att han skulle hitta tillbaka till sängen
i mörkret, så skulle han följa en tråd i vars ända klockarn höll. 34
Men när prästen hade gått, kastade klockarn trådändan bort till
den andre sängen, där bonden och hans gumma sovo, och dit kom
prästen på sin återfärd. Då ingen svarade på prästens fråga, om
klockarn ville ha ärter, blev han arg och slängde ärterna, som
han trodde mitt på klockarn, men i verkligheten kommo de på gumman,

som hade sparkat av sig täcket. Nu visslade klockarn ett tag, så att prästen kunde hitta bort till sängen, han skulle ligga i, och klockarn var glad över sitt puts. Om en stund så vaknade dock bonden och märkte, att ej allt stod rätt till. Han väckte sin guma med orden: "hör du mor du, hör du mor du! Ja tror, du ha skite i sänga." Båda måste upp och utplåna spåren efter olyckshändelsen, och de båda "vännerna" i den andra sängen kunde knappt bärga sig för skratt. Men prästen var ännu arg på tjärburken, som han doppat handen i om kvällen. Medan husbondefolket så voro ute för att tvätta av sig ärterna, rådde så klockarn sin kamrat, att söka upp burken och kasta ut den. "Du kan le kast'en på den där vite sten där ute!" Det gjorde prästen. Men den vite sten var inget annat än gummans ända, som gubben höll på med att tvätta. På denna kom så tjäran, och då kunna vi förstå, hur den såg ut. Men klockarn den lymmeln, han hade allt bra roligt.

Räven och fisken.

En fiskare körde et stan med ett lass fisk. Mitt på vägen låg en död räv, som fiskarn lade upp på lasset i tanke att få en bra päng för huden. Räven var dock inte död utan hade bara låtsat och började kasta ned den ena fisken efter den andra på vägen, fast fiskarn inget såg. När den sista fisken var urkastad, hoppade räven själv ur och fick sig ett bra mål. Men när fiskaren kom till

stan, såg han att hans åk var tomt.

(C.E. Olsson och andra)

Skålen för far och mor.

38

På ett ställe hade man en gammal farfar, som blivit darrhänt och som spillde på sig, när han åt. Därför blev han av husbondefolket, son och sonhustru tillsagd att äta vid vedlåren och där begagna en liten "träko" (träskål), ty annat slog han sönder. Så en dag var husets unge son sysselsatt med att tälja på en träkloss. När föräldrarna frågade vad det skulle bli, svarade den lille: "De ska bli en ho, såm far å mor ska äte u, när ja blir kar." Det grep far och mor, så att gamle farfar återigen fick sitta vid bordet och äta, fast han spillde lite.

39

(Amanda Olsson)

Hästar och kycklingar.

En man klagade för sin svärfar, att han ej fick vara herre i sitt hus, utan hustrun skulle bestämma allt. "Det var inget att bry sig över," sade den äldre. "Så är det överallt." Det trodde inte den yngre mannen. Då sade den andre, att de skulle fara ut i bygden med en del hästar och kycklingar. I varje hem där mannen var herre, skulle en häst givas bort, och där hustrun var herre skulle de få en kyckling. De foro iväg. Kycklingarna fingo

40

avgång, men hästarna ville inte gå åt. Men så på ett ställe där sades manneⁿ vara den som hade makten, och han skulle gå ut och välja sig en häst. Då var dock hans hustru framme och sa åt sin man, vilken häst han skulle ta. Mannen vågade inte säga emot, och fick alltså även han en kyckling.

Sen fann svärsonen det ej underligt, att hans hustru var herre i huset.

(Amanda Olsson)

Godag - Yxskäft.

Den döve täljde på ett yxskäft och trodde, att den som kom först skulle fråga: "Vad gör du?" och sen: "Hu ä dä mä di öke (eke)?" och sen: "Hur står dä te mä di märr (=sto)?" Därav följande samtal: "Goddag!" - "Yxskäft" "Hur ä dä mä di gumme nu för ti'n?" - "Ho ligger äppe^ädrajen (=uppdragen) på lann å ä sprucken i bakänn." "Hur mår di doter (=dotter)?" - "Den har knekta på Malm-slätta å rir (=rider) ryggen å."

42

Variant.

Den döve skulle till stan och sälja råg och trodde, att den mötande skulle fråga: "Va har du i säckarna?" "Va ska du ha för den?" "Åja, men en kan le prute?" Men samtalen fick istället följande förlopp: Goda - "Råg" "Va har du i säckarna?" "Trättan å fämte för tunna." "Du prater, så du skulle ha stryk" - "Ja dä va ja

bjuden hemma, men trodde ja skulle få mer här."

(Många meddelare)

Nystanet.

43

En gumma kokte gröt och stack strumpor på samma gång. Så tappade hon nystanet i grötgrytan. Så när gubben åt, fick han i sig ⁿystat. En trådända stack dock ut ur munnen, och gumman kunde så nysta upp allt garnet ur gubben.

(Amanda Olsson).

Den starke.

Min far lantbr. C.O.Olsson berättade att hans morfar sagt sig en gång ha varit på en sjö sysselsatt med isupptagning. En gubbe körde över sjön i släde, och hela skjutsen körde rätt ner i en råk (=tvärs över en sjö eller å gående vak i isen) Morfar och hans kamrater skyndade till för att hjälpa upp den för olyckade. När de kommo fram sågo de till sin förvåning, att gubben ännu satt i släden och helt lungt tände sin pipa. Då de sågo denna liknöjdhet, gingo de som velat hjälpa. Men om en stund tog gubben själv upp både häst och släde ur vattnet. Den gubben hade "hjälp", det var tydligt.

44

Vem förde Israels barn ut ur Egypten?

45

Klockarns ungar voro arga på prästen och hade satt knappnålar med spetsarna uppåt i predikestolen, då de visste, att

prästen jämt brukade slå nävarna i, när han sa något riktigt kraftigt. I sin predikan råkade han så utropa: "Vem förde Israels barn ut ur Egypten?" Och sen nävarna i predikstolen. Prästen stack sig och vrålade: "Dä ha di där förbannade klockarns unge gjort.!" Svar på frågan alltså.

(Flera)

Följande kommer jag ihåg att Karl Johan Larsson i Blixtorp, Risinge sn. berättade. Om honom se min saml. för 1922.

46

Den stora fisken.

En gång fångades en bra stor fisk i en sjö här i trakterna. Den var så pass, att den måste köras till stan i två vagnar, å ja ha hört, att när huvudet var på Kalljoans torg, då stack stjärten ut genom Norrtull. Så stor va fisken ("Stan" = Norrköping)

Kungligt luseblod.

47

Ja ha hört, va dä kommer sej, att alla skräddare ä så malliga av sej, fast di inte har nått te yvs över. Jo, se Karl den tolfte han va ju med i många krig, å han sov ju mest med kläderna på. Till sist kunde han inte få av sig stövlarna ens, ty de hade torkat fast vid fötterna. Då var där en skräddare, å han erbjöd sej att tugga upp sömmen på stövlarna, för ingen vågade

skära med kniv av fruktan att skada kungen. Skräddaren tuggade alltså upp sömmen och fick därvid kungligt luseblod i sig. Därav kommer det sig, att skräddarna äro så malliga.

48

Trädgården.

På Blixtorps skog skall det finnas en underbar trädgård, som ej vem som helst kan se. Jag har blott hört om en gumma, som såg den en gång då hon plockade bär i skogen. Den var så underbart vacker, men aldrig mer kunde hon återfinna den.

Kristning.

53

Förr voro de ivriga, efter att få barnen döpta, ty de ville inte ha hedningar i husen. Den lille nykomne fördes till prästen av faddrarna, av vilka man i Hällestad ofta hade två par, gammal o ungfaddrar (det "gamla" var gift folk) Man band pengar i den nyes lindning. Namn gavs ej efter en förut död unge inom samma familj. När faddrarna kommo hem skulle den, som bar barnet äta en bit, innan hon lade det ifrån sig.

(Min mor Amanda Olsson)

Sådd och skörd.

54

"Rågen stäjer sej dränge" d.v.s. slår ut, ända till midsommar.

När första hölessen kördes in på skullen, borde man inte ha in hela "föker" (foke = det man kan ta på gaffeln på en gång) utan bara lite i taget, ty annars troddes höet bli odrygt under vintern.

Ture och Tycko (28 och 29 april) voro de dagar, då havre borde sås, om den skulle bli bra.

Om djur.

55

Göken.

Om man går ut om våren på fastande mage och får höra göken gala, blir man "gökskiten", och det är inte bra.

Det är inte något gott att vänta, om göken börjar gala före Gotthard (den 5 maj), och om han ej flyr för hökärren, d.v.s. när man börjar köra in höet, så blir det en våt höst.

(Många meddelare i söd. Hällestad)

Svalorna.

Egentligen så ska svalorna komma på Korsmässan om våren (den 3 maj) och flytta vid Korsmässan på hösten (den 14 sept.) 56

Svalorna bygga bara hos hyggligt folk, och att förstöra deras bon är ett svårt brott.

Mygg.

När "muggera" (myggen) flyger omkring en och ämnar

sticka, sjunga de: "Min vän, min vän!" för att insöva offret i säkerhet.

(Allmänt)

Trollerihyss.

57

"Knäppa", en gammal gumma i Folkströmstrakten (norra Hällestad) var så pass, att hon satte en hack, som man skär barr med, i en "hank" (vidja av enbuske) som satt i en gärdesgård och mjölkade ur hacken, och den mjölken kom ur en nära belägen ladugård från korna där. Sådant trolleri kunde blott drivas med en hank, som satt upp och nedvänd. Därför ska man vara noga med att hankarna komma rätt, när man hägnar gärdesgård och hugga av varje hank som sitter "stupe."

(Lantbrukaren T. Gustafsson, Rämninge)

Tydor.

58

När man tappar en smörgås, och smöret kommer neråt, så har man icke förtänt den.

När man slår hål på ett ägg och ej träffar på tomrummet först, har man icke förtjänat det.

När man möter ett fruntimmer, just som man går att utföra något, så får man otur.

När man får hicka mycket, är det någon som förtalar en.

(Allmänt kända)

ACC. NR M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
59 ARKIVÅskan.

Tros ej kunna gå över vatten natten till midsommar.

Gullhönan.

Får man tag i en sådan, skall man sätta den på handen och be den "märka vantar." Den går då i allmänhet finger upp och finger ned. När den kommer på toppen av ett finger, skall man be den flyga. Om den genast gör det blir det fint väder, men om den stannar eller ramlar ned, kommer snart regn.

Tydor.

Man skall ej gå omkring ett barn, ty då växer det 60 inte mer, säger man.

Om någon syr fast en knapp el. dyl. på en annan, medan denne har plagget på sig, brukar den som syr fråga: "Vem syr jag på?" Den andre skall då nämna en annan person, som har samma namn som han själv.

MorPalmsöndagen.

61

På denna dag tar man hem nyutslagna sälkvistar, som kallas palmer, och sätter i vatten. Användes rätt allmänt.

Milor.

Att tända en mila på en söndag eller onsdag var

ej bra. Den senare ansågs som en "onner"dag. Innan veden var upp-
värmd ända ned till bottnen av milan, fick intet kastas ned från
milan, ty då kunde den slå. Om man ej höll rent vid milan, "sa dä
te" genom att knacka i dörren till kojän.

C.O. Olsson.

Djur.

62

Om en ekorre skryndar över vägen framför en, så bör
man spotta bra för sig.

När man köper en gris, skall man också ta med lite av
den halm han legat på, annars trivs han inte i det nya hemmet.

När ett djur föres bort ur ladugården, skall man kasta
en påk i det tomma båset, annars blir det otur.

Vårtor.

63

Mot vårtor är det bra att använda "ungsopevatten."

Sirup

anser man vara gjord av oxblod och t.o.m. av rutten
sådan.

Regna

måste det göra på höet åtminstone en gång, innan det
togs in på skullen, annars var det giftigt.

Gå ur sängen

med baken först är ej bra.

ACC. NR M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
64 ARKIVBinda näcken

Bör man göra, innan man går i och badar. Det går så till, att man kastar en liten sten så rakt upp som möjligt, så att den sen slår i vattnet med ett visst kluckande ljud.

Glesa tänder.

varslar rikedom.

Månen.

Man säger att i månen sitta Adam och Eva, och de ha en vattenså mellan sig.

(Allmänt gängse i söd. Häll.)

Vintermask.

I jorden hittas en sorts kort och tjock mask. Den kallas vintermask, emedan den spår, hurudan den vinter, som kommer, ska bli. Om den masken har mycket blått på kroppen, blir det en mild och snöfattig vinter och ogynsam för körslor, men om den har bara lite blått, och det mesta av kroppen är vitt, då ska det bli mycke snö och en härlig vinter. Maskens främre del spår för vintern, och den bakre delen eftervintern.

(Allmän åsikt)

Djur.

Det blir otur i ladugården, om man ger kattorna av råmjölkspannkakan ("rämmerspannkaka")

65

66

Den allra första mjölken från en nykalvad ko, skall
kon själv dricka ur.

Jämför Folkminnen fr. norra Ö. 1922 sid.
328.

(Amanda Olsson)

Ungsopevatten är bra mot "inke" (ett sorts 67
utslag) på hästen. Att bada på söt mjölk på inke ska även hjälpa.

(Allmänt)

Smörblomman.

Som barn brukade vi hålla en smörblomma under var-
andras hakor och fråga: "Tycker du om smör?" Om det då var riktigt
gult på skinnet, sa man: "Ja, du tycker ^{äm} smör." Om föga gult
avspeglade sig, var det ett tecken till att vederbörande icke
tyckte om smör.

(Allmänt i H.)

Påsk.

En käring brukade fara till Blåkulla vid påsktiden
och var även å andra tider "buss" med den onde och hans anhang.
Arbetet gick alltid undan för henne, och hennes piga tyckte ba-
ra, att hon gick i vägen för sin matmor. En gång tittade pigan
genom nyckelhålet. Då såg hon, att i rummet innanför satt hennes
matmor och spann. Men hon var inte ensam, utan kring snurrade
ett stort antal av små "gubbar", som hjälpte käringen med att

ACC. NR M. 1949

spinna. Då vågade inte pigan att stanna längre, utan hon flyttade ifrån trollkärningen med detsamma.

C.O. Olsson.

Locktoner.

När man vill ha reda på djur ute i markerna, använder man i Hällestad följande sätt att locka fram dem.

Till hästar - puttera, puttera

Till kor - ko-sera, ko-sera,..... eller

ko-sy-te-ra, ko-sy-te-ra

Till får - bä-gera, bä-gera.....

Till höns - pull-era, pull-era

Råg.

Man säger: "Rågen stäjer (städjar) sej dränge änna te mess^hämmern", d.v.s. den slår ut ända till midsommar.

(Allmänt tal)

Mygg.

"I Tvertorp (by i norra Risinge) har di så store mugger (mygg), så dä går bare tre på en kappe, å likeväl så hänger skankera utöver", säger man i den trakten, om man klagar över myggen.

Tandvärk.

Mot tandvärk ska det va bra att binda en pepparrot på ena armen.

Vårtor.

Med en bondbönsskida ("bönkudde") skall man gnida vårtorna tre torsdagsnätter. och mellan dessa skall kudden ligga under en jordfast sten.

Även är det bra att gnida vårtorna med en liehen (=liebryne), tre torsdagsnätter å rad.

(Karl Persson)

Kärleksdryck.

Som sådan kan användas kaffe kokt av ungsopabarr. Kärlek väckes även hos en person, om man kan laga så, att man kan hålla kaffe över bådas tummar på en gång.

(Karl Persson)

Kärleksförtrollning.

En karl ville åt en viss flicka och lät därför en klok gumma baka en kaka och ge åt flickan. Men hon gav kakan åt en gris, och bums bröt sig grisen ut ur stian och rände iväg till den otäcka karlen.

En annan karl bad att få snyta sig i förklädet på en piga. Hon anade sen oråd och slog till en so med förklädet. Genast gav sig suggan iväg till mannen.

(Samme K.P.)

ACC. NR M. 1949.....

Tandvärk.

Mot tandvärk ska det va bra att binda en pepparrot på ena armen.

Vårtor.

Med en bondbönsskida ("bönkudde") skall man gnida vårtorna tre torsdagsnätter. och mellan dessa skall kudden ligga under en jordfast sten.

Även är det bra att gnida vårtorna med en liehen (=liebryne), tre torsdagsnätter å rad.

(Karl Persson)

Kärleksdryck.

Som sådan kan användas kaffe kokt av ungsopabarr. Kärlek väckes även hos en person, om man kan laga så, att man kan hälla kaffe över bådas tummar på en gång.

(Karl Persson)

Kärleksförtrollning.

En karl ville åt en viss flicka och lät därför en klok gumma baka en kaka och ge åt flickan. Men hon gav kakan åt en gris, och bums bröt sig grisen ut ur stian och rände iväg till den otäcka karlen.

En annan karl bad att få snyta sig i förklädet på en piga. Hon anade sen oråd och slog till en so med förklädet. Genast gav sig suggan iväg till mannen.

(Samme K.P.)

72

73

Pingst.

Vid byn Tarstorp i Risinge socken reser sig ett ganska högt berg, som kallas Tors berg. Där synas lämningar efter två murar av gråsten. Med all säkerhet är det fråga om en förskansning från forntiden. Berget är omöjligt att bestiga på annat ställe, än där murarna finnas. Uppe på högsta toppen är en triangel inhuggen, och mitt i den är det ett hål.

Lantbr. Fredrik Karlsson, ägare av marken, berättade mig att förr i tiden brukade ungdomen församla sig varje pingst uppe på bergen, och då hade roligt med lek och glam. Varför det skulle vara just vid pingst kunde han ej upplysa om.

Stjärnfall.

Var gång en stjärna faller på himmelen tror man, att en människa dör och själen går till Gud.

Mor.Böneman.

Även i våra trakter har man använt böneman vid partiers uppgörande, men här kallades han "bönmörskar". Han skulle ha ett par strumpor (och även annan ersättning men först och främst ett par strumpor), om han lyckades i sina strävanden att ställa ihop ett gifte.

Mor

ACC. NR M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

76 ARKIV

Dop i samma vatten

ansågs ha betydelse. Om det var en pojke och en flicka, borde de bli par när tiden blev.

Sniglar

av det stora svarta slaget frågar man "Var är du hemma?" medan man böjer sig över dem och låtsar peta på dem. De sträcka då ut ett horn åt det hållet de ha sin hemvist.

Gå vilse.

Om man gick vilse skulle man vända rocken, så kom man rätt.

Ärter och kål

Ärter ska koke, s^{am} e bru skr^{ir} (skrider),
men k^{ål} ska koke, s^{am} en ryttere r^{ir} (rider),
brukade man säga för att åskådliggöra de olika sätt, som de båda födoämnenen tarvade vid sin beredning.

Latmasken

får en annan person om man sträcker sig över den och säger:
"Nu sträcker jag latmasken på dej."

Den första biten av en kaka är kålkanten, och den sista latkanten.

Huvudlöss

ska inte räknas vid kanning, för då bara blir det fler i huvudet. Vårtor ska ej heller räknas.

77

78

Synd,

är det att lägga en brödkaka stupe "upp och nedvänd" och klippa i bröd eller kasta brödbitar var som helst, och särskilt anses det orätt att bränna upp brödbitar i elden.

Min mor har meddelat detta.

Önska sig

något kan man göra, om man hittar en blomma i en vanlig syren, som har mer än fyra blad. Den blomman bör man äta upp, under det man tyst mumlar sin önskan som sen blir uppfylld.

Födelsedagshyllning

för en ung flicka gick ofta så till att pojkarna i byn gjorde en gubbe av halm och kläder m.m. samt satte upp den så obemärkt som möjligt utanför flickans fönster under natten till högtidsdagen. Medan jag ännu bodde i min födelseby, Rämninge i Hällestad inträffade två sådana hyllningar, och särskilt den siste blev det mycket rabalder om. De andra pojklymnarna (jag var tyvärr för liten för att vara med om det roliga) gjorde en gubbe efter alla konstens regler och utrustade den även så, att man tydligen kunde se, att det var en man. Under avsjungande av en psalmvers bars gubben iväg. I lagom tid så tystade sången, och när den glada skaran kom utanför flickans bönings, snurrades gubbfulingen fast med ståltrådar vid ett äppleträd.

ACC. NR M. 1949

Flickans fästman ville sen slå ihjäl rämningepojkarna.

"Lusa."

En kvinna envisades jämt med att kalla sin man Lusa, ändock denne ej tyckte om det. Slutligen blev han arg, och en gång, när de gingo till brunnen för att hämta vatten, tog gubben sin gumma och sa, att om hon inte teg med sitt "lusa", så skulle han stoppa henne i källan. Men hon ville inte. Då sänkte han ned henne, så fötterna rörde vid vattnet, men hon sa "lusa" ändå. Kvinnan blev nedsänkt till höfterna men skrek: "Lusa, lusa:" Gubben blev mer och mer arg. Lät sin hals darriga gumma sjunka ned till hakan. Men hon visade ingen sinnesändring, inte ens när vattnet nådde till läpparna. Då fick även huvudet komma under vattnet. Då räckte hon upp en hand och knäppte med fingrarna, som om hon skulle dräpa en lus. Men då fick gummskrället sjunka ned helt och hållet.

(Jmfr. Motvalls käring)

C.O. Olsson.

Fabrikör E.W. Eriksson, Eriksberg (se saml. 1922 sid. 15) berättar.

Juntenisses skatt.

En, som di kalla för Juntenisse i Rommetorp, gick och grävde på en åker, när han fick ett trollskott. Det blev hans död, men innan han dog värkte det ut nåluddar och sådant där, som man hade till trollskott, ur ena benet. Skottet var ämnat åt någon annan.

Detta ska verkligen ha hänt.

83

Trollskottet i kon.

84

Ett tattarefölje kom till Barketorp, och en av männen bad ägaren, Lars Magnus, den bekante predikanten, om lite foder, men fick avslag. Då sa tattaren: "Då ska du få igen." Snart därefter fick dom slakta bästa kon på gården. När den skulle flås, såg man, att allt köttet var borta intill benen, men på huden syntes intet fel. Så var det alltid med djur, som fått skott. Ingen kunde se något fel, men sjuka blevo de, och dog gjorde de.

De två skotten.

85

Anners i Najen (Risinge sn.) var ihop med en närking och fick ett trollskott, men Anners skaffa den andre ett också. De två träffades vid Finspång och tackade varandra för sist. Då gick båda trollskotten bort.

"Vi tar i allihop!"

Skogstorp skall ha varit ett torp under Sanstorp. Torparn där kunde trolla. En gång for han med alla "gossera" (=godsets folk) till Tidingshyttan i Tjällmo sn. för att hämta "storverks-trän," till vattenhjulsaxlar. När de kommo till den stora backen vid Torp nära den nuvarande Skännerbo-station, var backen fri

86

fri från snö och alla måste företagsläsärskilda anstalter för att komma uppför. Men skogstorparn sa till de små trollgubbar, som i osynlig måtto voro med: "Nu ta vi i allihop, så går de nog ^äuppför backen." Det gick lätt och ledigt, men de andra hade stor möda att följa efter.

Spöket i stugan.

87

I den s.k. Lindholmsstugan i Hedsmedstorp Risinge sn. spökar det. Stugan är obebodd, men flera ha hört, hur det rumlat i den. Alberts låg i stugan en gång. Under natten kom någon och knackade på fönstret. A. anade, att det var fel någon stans. Han gick därför ut i stallet, och se, där var en häst lös, och den blev nu bunden. Spöket hade varit vänligt nog att stöta på.

Skåpet.

88

För länge sen dog en gubbe i Stockholm. I rummet där han dött, spökade det och de, som bodde där, fingo inte vara i fred. (=tefress). Man sände de efter en lärd karl, en professor och talade om hur det var. Den lärde frågade: "Finnes det något här i rummet, som till-hört den döde?" - "Ja," blev svaret, "det där skåpet." "Veck mä dä!" sa professorn. Skåpet kom bort, och spökerierna voro borta de också.

(E.W. Eriksson)

ACC. NR M.1949...

11.

Från Risinge socken.

sid 89-123

Den 84 årige f.d. lantbr. Nils Bengtsson i Tars-
torp i Risinge socken, gemenligen blott kallad "Nisse-Bengt"
förskaffade mig några glada dagar. Gubben är nära 85 år gammal
men är ännu fullt klar och berättar på ett särdeles roande sätt.
Även den trumpnaste måste skratta. Må vi höra hans utsagor på hans
egen dialekt.

Om de som gick "på dygna."

"Färr i tin hade di inget fattihus i Risinge utan
di, sām inte kunne fö sej själve, di gick på dyngna hos bönnra
i sockna. Di va visse dage hos var bonne, ätter sām gåra va stor
te. Di sām kunne göre når nytte för sej, gick de ju an för, men
di sām inte ärke (orkade)mä någe, di had'et nog inte för rart.
Men "Boseruska" å "Spelere-Kalle, dām va de garne ätter te ville
ha, för Boseruska han gjorde såll å kärke, å Spelekalle han gjorde
så vate (bra) räfser å liärj (lie-orv). Di båge kunne få vare en
fjorten dage på vart stället, ām di ville.

"Pelle på stumpa" gick mä på dyngna, å han hade
inge fätter, för di va jämsätter fotknūlera (=knölarna), men han
kunne åtminstninga spante te tännsticker, sām bönnra säna själve
däppe i svagel (svavel). Tångström å "Hommen" di gick ej (också)

på dygna, men de kunne inte göre bönnra når nytte, så di va ju inte så välkumne. 91 ARKIV

Dä va socknas egne fettige, men dä drev även luffere ikring från andre trakter. Däm fick bönnra hyse e natt var i tur å orning. För te kunne hälle reda på vars turn va, hade di en "luffa- 92 rekavel" i var by. Här i Torstärp va den där kavern åttkantiger mä ett trint skaft å en lärrem (läderrem) i. På kavern va årtalet utskure. När en luffere ha fått tag i kavern, då ba han inte äm husrumutan då skulle han ha, å iblann så kunne de vare riktitt o-för-skämde. Ja, då va da för gale fär i tin.

Andra gubbar.

"Lasse i Najen (nära Finspong) va en fattiger stacka- 93 re. Han bodde i e kôlkôje (=kolkoja) i Eckornehagen (Ekorre), så urselt va dä för'n. Men han hade en stor näverlur, å han sa, att han kunne ta alertan toner, så dä hördes i alertan körksocknar. Han brukte vakte kora (korna) ått bruksfôlket, men då bare han låg framme ve grinna, så dit fick di bäre äte. Te Torstörp gick han iblann, å i alle sju gåla fick han äte. Gummera satte fram ett jôlpärafat eller ett fat mä ärter i var stuge å Lasse han åt, men säna så kunne han re sej utan mat i fyre dage. En gång låg han så såv på hyttungen ve Finspång, fär där va dä värmt. Så ramle han ner 94 å bröt å sej bena å vart dör å stog lik i spruthuset.

"Å så va dä en gubbe, s^{am} hette Olle i Tulan. Si den stuga, s^{am} di kalla Tulan, l^{ag} bak^{om} mi stuge, där ja har mitt veschöve (vedbod). Ja kommer i h^{ag}, (i h^{ag}), att han hade en s^{annen} höger hatt å så tiggde han iblann o va så otäkt sn^{ål}. När Olle dog, trodde alle, att han hade en hopper pänge gömmenes i si stuge, å ja tycker ja vill si dränga, hur di lette. Men inte hitte di näre pänge."

94

"Krans hette en snickare, å han gjorde en välter (vält) åt torstärpebönnra. V^{ältern} hade alle sju bönnra ihop. Ja va bare 9 år då, å ja ä födder 39. Krans fick för sitt arbete 7 kaker å 7 åtteskillinge, e kake å en åtteskilling å var bonnen. Han gjorde äj (även) en välter ått orstärpebönnra (Olstorp är en by i grannskapet). Förut hade inge vältre n^{annstans}."

95

"Gap-Danjell han va tokuger den stackarn, å den narre päjke-perkla te göre så många j^{ego} (trick) för te få brännvin. En gång bar han e harv me pinna åt ryggen genom Torst^{ärp}, å en annan gång sprang han barfoten på sjön Bleken en vinter, å en annan gång drog han trottstånga" (Angående detta provs utförande se Butters bragder i min samling för 1922 sid 406.)

96

Björn hette en annan gubbe, s^{am} bodde på Torst^{ärps} äger. Han la ut mj^{äle} (=mjärda) i änga å fånge rapphöns i däm. Ja dä va ju unlitt.

Surk^{åls}-Pelle bodde i Falle (Falla by i närheten), å Pärkel kalla di en, s^{am} arbete i Hytta ve Finspång.

Bosen

Bosen i Risinge bodde på ett ställe, såm di kalle Bose-slätta ve gamla körka. Han skulle flå å slakte häste å hunne å katter, å så skulle han piske sånna, såm vart dömde te spöstraff. När ja va mä mi farmor åt Finspång, såg ja påera (pålen), såm di piske brottslinge ve. Han stog i Kåldösebacken nära sketboa, men den togs bårt 98 såna, mä ja va bare barnet. Bosen fick inte slå fortare eller hå-
lere (hårdare), än såm kummisarjen slog takt mä sen käpp. Fången satt fast ve påern mä en ring åm halsen å en kee (kedja) å åm livet hade han bälte utå lär (läder) så inte inmaten (inälvorna) skulle komma ut när han fick spö.

När di fick körkestraff, satt di på en pall i kärsgången i gamle körka, å där läste prästen för däm."

(Om bosen i Hällestad se min samling för 1922 sid. 415)

Träplogarna.

När ja va sjutton år vart ja arger på träploga, såm vi körde mä i jola. Si dä va ju träfjöler på däm sänamer, å bare lite järn i udden på billen. ("Fjöl" = vändskiva. Tjölkallas även sitt-ställningen på ett dass.) Men ja bar äpp träploga på vebacken å slog däm i traser. Du skulle ha sett fer, hur arger han va. "Plöj nu" skrek han. "Ja, dä ska ni fälle (väl) få si" tyckte ja å spände för å körde te stan å hämte mej en järnplog. Även e rullharv gjorde 100

ACC. NR M. 1949

ja mej.

"Stäckskutte" kalle di en sorts lådor, som de satte på hjul, inna di hadde skræv (=skrov) Däm mä slog ja sönnér å skaffe bättre saker.

Skolan i linda.

"Di hade inge skolhus i min barndom här i Risinge, men dä va en skollärer, sãm hette Kellner, å han gick ikring i bya å höll sköle. Så många sãm ville ha läse i unga (= ville vatt ungar-na skulle lära sig läsa), fick ge skolläraren en skilling, å så fick di fö'n i visse dage allt etter sãm di hade unge te i has (hans) sköle.

101

Midsommarstången .

"Här i Terstörp å i flere andre bye hade pöjka e stång å flickera e. Di stog här ute mella stugera. På pöjkas stång va dä svarte ringe utå tjäre, å imella ringa va dä vite träet. I tuppen på stånga satt dä e flägge utå plåt, sãm Anners-Pär gjorde, å han o Johannes gjorde ett hjul, sãm di satte i mitten på stånga, 102 å dä gick ikring, när dä blåste. Men flickoras stång klädde vi, å Kryckere-Pelle var förstyrere. Så en gång måste vi ha en ny stång, för den gamle va förbi, å Kryckere-Pelle han ha sitt ut e stång på Falle mark, för i våran by fanns inge, sãm passe.

ACC. NR M. 1949

Vi va därför så illa tvungne te stjälle e stång. Vi ga äss iväg en kväll, å Pelle hade vi mä äss, å han bant en halsduk äm stammen på dä trä, vi skulle ta, så dä inte skulle dâne (döna, genljuda), när vi fällde. Ingen såg äss, å vi bar hem trä't å Pelle satt på, för han kunne ju inte komme fram så fort mä sina krycker. Vi va ju lite fulle å sjöng lite, när vi drog hemåt. Ja, ja vill si dä, när ja vill, hur dä va. Bönnra ga dränga ett stop brännvin å en ust (ost) var te ha rolitt mä på messammeraften, å på kvällen, kom bönnra ut å skulle ha förste dansen mä sina gummer å förste supen, men en gång fick inte Anners Nilsson dä, å då vart dä slut ma messommerstängra. Han vart arger, å säna fick di inte hållas mä näre stänger på hans gål, å då vart de snart slut. Ja va bare elve år då. Mä stängera va i gång, kom folk från bruken (=bruken) ut te bonn-bys, för di hade mer brännvin där."

103

104

Bränning.

"På den tin brännde de brännvin i var gål här i bynn, å pigera fick läv te äpp en klocka två på natta å göre i årning brygget, å ja ja fick sitte å öppne e lita lucke, när dä börje på mä te drype. Ja, dä va ett älände, för bönnra söp rent för mycke, men vi höll allt på mä brännet te länsman kom å försegla brännerire(d)skapen".

105

Må vi nu översätta "Nisse-Bengts" ord till en begripligare svenska.

Stjärnan.

Annandag jul gingo vi med stjärnan i min barndom.

Stjärnan var rund gjord av papper och träribbor och gick att vrida runt. Inuti satt det ljus. En lång träpåk var det att hålla i. Sällskapet bestod av en kung klädd som beväring, tre vise män, vitklädda samt Judas, som var svärtad i ansiktet och hade en koskälla samt en käpp. Judas bar även en "kutting" (ankare) i en säck på ryggen, och han tiggde brännvin, som han tömde i kuttingen, det inte sällskapet drack ut på färden. Till den sista stjärngången jag minns, gjorde de stjärnan i den stuga ja bor nu. På kvällen drogo vi iväg (vi voro ju flera, än vi skulle vara förstås) genom byarna och hade göra hela natten. Där vi släpptes in gingo vi in, stötte stjärnans skarpspetsade påk i golvet och sjöngo ungefär som så:

Goder morgon, goder morgon,

både kvinnor och män.

Husbönder, matmödrar

stigen lustigt ur säng.

Å edra flickor ha bjutt oss hit

allt med den ljusa stjärnan,

å ingen dager synes än,

fast eder tyckes så.

Det är den ljusa stjärna,

106

107

108

som för dagen plägar gå.

Och solen lyser högt över lindelövens klara 108

(gubben kunde ej komma ihåg mera av visan men kunde
nynna dessa rader)

Vi fingo traktering överallt kanske lite väl mycke, men
lustigt var det. På grund av att de söp för mycke och levde rövare,
blev det dock slut på stjärngången sen. Jag var väl lite mer än
femton år då.

Knektar.

109

Vigg hette knekten, som tjänste för Viggestorp här i när-
heten. Han var med i kriget och var osårbar. Ingen kula kunde nå ho-
nom, ty han letade upp en del örter i Norrängen, som gjorde att han
gick fri. I senare tid har det varit örtletare i den ängen, men in-
gen har funnit de frälsande örterna.

Gamle kungen, "ja tror dä va Kallfjortnejoan," bet det
heller inga skott på. "Ve Slåsvig bore han se i förväg å skrek: "Mi- 110
na herrar följ mä!"

Fram hette en annan knekt härifrån. Även han var med i
"Slåsvig" när de tog in stan. Han talade jämt om, att han var led-
sen, för att han inte kom samma väg tillbaka, "för ja hade så mycke
saker gömmenes i en takfot" sa han. Om han nu hade något, så gick
han miste om dem. Från kriget skrev han hem, att de hade så dåligt
med maten. "Knalla" (=de små kexen) ville inte blöta sig, så de kun-

de äta. Rotebönderna sände till honom mat "å tålv kronor i pänge." 110 ARKIV

Per i Smedbrö på Mösseltorp (även det i Risinge sn) 111
var lantvärnsman och i kriget. Den skulle jag söka skrämman en gång, men det gick inte. "Nej du, här ä dä en, sām ha vatt lantvärn å vatt mā i krig! mej skrämmer du inte så lätt!"

From hette en knekt för Viggestorp i senare tid. Han kunde trolle lite. En gång sköt vi på hans mössa en hel sända, men träffade inte en enda gång, så nog kunde han göra lite mer än andra.

Bymöte.

Före skiftet låg alla sju gårdarna i Torstorp i en rad, 112
där nu bara tre stå kvar. De andra äro utflyttade. Medan den gamla byn fanns, höll man bymöte på Gastberget (där nu en loge står). Den äldste bonden var byfogde, och han sammankallade sina medbröder genom att sända omkring en "bykavel". I T var denna kavel fyrkantig och tunn omkring två tum bred och över ett halft kvarter lång samt ett handtag med en läderrem. På den flata sidan "stog dä te läse, att bönnra skulle ut på Gastberget." Där beslöts, om 113
vem som skulle ränsa bäcken och mera sådant. Den siste byfogden var "Anners-Nilssa," och när han dog brydde de andra sig ej om Gastberget mer.

Single slant.

"Gubba kunne hälle på å single mā pänge äm söndaga å tarte äm krone å kläve. De single mest äm brännvin, för dä skulle

ACC. NR M. 1949

dä ju vare te allting, men en gång gick Sven hem ätter en häst, säm di skulle single äm di tokställa. Anners Nilssa han ha beke ihop (satt samman med beck) två 3-styvere, så för honom kom klaven (=pilarna) upp jämt, men han va kvicker å ta äpp pängen, så di andre varsne inget. 114

Skjutshåll.

Man hade även "skjusserekлубbe" i Torstorp. Det var en fyrkantig klump med ett smalare runt skaft och en rem i. Efter som den klubban vandrade i gårdarne voro bönderna skyldiga att efter bud genast fara med ett par hästar och vagn till den närma- ste gästgivaregården som var vid Gammalstorp. Därifrån fick man sedan skjutsa till nästa gästgivaregård. Vid G. fanns en s.k. hållkarl, som hette Gillis. Han sprang med bud, när bönderna skulle ut och skjutsa. Vilket arbete som än var i gång, måste det avbrytas, när Gillis kom, ty i annat fall blev det böter. 115

Postgång.

Även en "brevkevel" fanns i T. Den var ett kvarter lång, fyrkantig och tunn samt uddvass. Den kaveln utvisade, vars skyldigheten var att vidarebefordra brev, som kommo på gångpost. Det kunde hända, att det kom brev mitt i natten, "men dä va te inte mäse" (försinka sig) utan upp med detsamma och bära brevet till Hållkvist i Örstorp, för han va "fjärskar" (=fjärdingsman). "Äm 116

dä så var fjär (fjäder) i breva då vart dä brått utå hunna rent, för di breva skulle fortere fram än alla andre.

Foto: Risinge gamla kyrka.

Se originalet sid. 117.

Postskjuts.

119

I senare tid tog jag själv åt mig postföring, men det var med skjuts mellan Finspång och Regna en gång i veckan. Jag hade en värja lika lång som jag själv "Den ba ja ja skulle få slippe, men då svare postmästaren, att dä skulle kâste (kosta) tjugufem kronor fär gång, ja inte hade värja. Å när ja bare hade tre kronor för var gång ja körde, fick värja följe mä. Ja hade en revolver mä, men ja såg bare te gött fälk, å kaffe fick ja överallt, så ja va rent sjuker. Tjugesju grinner fanns dä mella Finspång å Regna, å tjugesju ettöringe gick dä åt te grinnpöjka, för di sprang som äm di vatt tokige mella grinnera." 120

Skiftet.

"När ja va alerton (18) år, hade vi skifte här i Tors-tärp. Föråt så hade bönnra sina jôlbite äm varandre. Ni ska si, att lantmätara va en finer herre. Ja, han va så pass finer, så han tog inte snus mä fingra i si dose, utan han snuse mä e lita ski (sked). Våran dräng kalle honom för lantmätare, men dä dugde inte. 121 Han skulle hete insjenör, å han kom in te far å va så arger "Ja

kunne stämme eran dräng, "äm ja ville!" skrek han, å säna så fick inte drängen vare mä längre ve mätninga, utan ja fick gå i hās ställe. Å vi fick ligge äppe på logetaka å ha flagger, å de va en trehundrefemti pinne te hälle reda på." 121 ARKIV

Husen.

Före skiftet stodo alla husen i en klunga med manbygg- naderna i rak linje och de andra husen mest även de i raka lin- 122
jer. En bygata gick mitt genom byn. På en gård fanns en bod, som var byggd på ekestolpar. Bastor fanns två stycken, ty byn delades i Norrgården, som var egendom, och Södergården, som hör- de till Finspong. Bastorna togos emellertid bort för en 30 år sedan. Av uthusen märktes särskilda påselador ("påseläer), vari hö av bättre sort förvarades att användas vid körslor under vin- tern.

Vid skiftet utflyttades 3 av gårdarna, och den fjär- de togs bort, och dess jord lades till de tre återstående.

Så långt "Nisse-Bengt". Han meddelade även mycket 123
annat om byns förhållanden, men det materialet torde egentligen ej höra hit, utan kan sparas till en bygdebeskrivning.

Hans uppgifter om de olika kavlarna har sin tillämp- ning även på andra byar. I alla större byar hade man så ordnat, innan de sprängdes genom skiftena. Byordningar torde också fun- nits, ehuru minnena av dem äro mycket svaga.